

71

14

Ontwerp- Watersysteemplan Noordzee 1991 - 1995

**BOND BETER LEEFMILIEU -
VLAANDEREN v.z.w.**

Luxemburgstraat 20 - 1040 Brussel

Tel. 02/514.05.00

BTW. 416-114-756

Rekening nr 001-1475409-18

Advies

A

Centrale Raad voor de Milieuhygiëne

CRMH

De Centrale Raad voor de Milieuhygiëne

De Centrale Raad voor de Milieuhygiëne (CRMH) is in 1981 bij wet als adviesorgaan ingesteld. De raad adviseert de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer - en door hem de regering - gevraagd en ongevraagd over het milieubeleid. Naast de adviezen brengt de raad regelmatig achtergrondstudies uit. Verder biedt hij elk jaar in 'Milieu van jaar tot jaar' een terugblik op de ontwikkelingen op milieugebied. Tot slot organiseert de raad studiedagen over actuele onderwerpen op het gebied van milieubeleid en milieubeheer.

De raad bestaat uit vertegenwoordigers van werkgevers- en werknemersorganisaties, milieu-organisaties, nutsbedrijven, vrouwenorganisaties, consumentenorganisaties, het Landbouwschap en de lagere overheden (provincies, gemeenten, waterschappen). Hiernaast kent hij onafhankelijke leden met specifieke deskundigheid op onderdelen van het milieubeheer. De raad komt elke maand behalve juli en augustus in openbare vergadering bijeen.

De raad kent vaste commissies en commissies ad hoc; zij bereiden de adviezen voor. De commissies zijn samengesteld uit afgevaardigden van de belangengroeperingen die in de raad vertegenwoordigd zijn, veelal aangevuld met onafhankelijke deskundigen. De commissievergaderingen zijn niet openbaar.

Binnen de raad neemt de Commissie Lange Termijn Milieubeleid (CLTM) een bijzondere plaats in. Deze commissie houdt zich bezig met vraagstukken die het milieubeleid in de toekomst raken. Zij bestaat uit deskundigen en adviseert de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zonder tussenkomst van de raad.

Het secretariaat van de raad is gevestigd te 's-Gravenhage op het adres Prinses Margrietplantsoen 20.

Postadres: Postbus 90740, 2509 LS 's-Gravenhage

Telefoonnummer: 070 - 347 23 51.

Faxnummer: 070 - 385 79 01.

146078

3.4.4.
13.924
BB 13925

Advies over het Ontwerp- Watersysteemplan Noordzee 1991 - 1995

's-Gravenhage, november 1991

NV SDU/DOP
Leiden

Verkoopprijs f 7,00 / ISBN 90 346 2736 5

DOP - uitgaven zijn schriftelijk te bestellen bij

NV SDU/DOP

Postbus 11594

2321 BM Leiden

onder vermelding van bestelnummer of ISBN
en een duidelijk afleveringsadres.

Een volledig overzicht van bij het DOP
verkrijgbare titels kunt u schriftelijk aanvragen.

Een lijst van eerder in deze reeks verschenen
uitgaven treft u aan op de laatste bladzijde
van deze publikatie.

CENTRALE RAAD VOOR DE MILIEUHYGIENE

NO. CRMH: 91/1343 'S-GRAVENHAGE, 21 november 1991
ONDERWERP: Advies over het ontwerp-Watersysteemplan
Noordzee 1991-1995
UW NO:

Aan: de Minister van Volkshuisvesting,
Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
Postbus 20951
2500 EZ 'S-GRAVENHAGE

Bij brief van 21 juni 1991, kenmerk DWB/28591024, legde u de raad om advies voor het ontwerp-Watersysteemplan Noordzee 1991-1995.

Het doet de raad genoegen u hierbij het advies aan te bieden. De raad droeg de voorbereiding van het advies op aan zijn Commissie Water. Het door haar vervaardigde ontwerp-advies kwam aan de orde in de raadsvergadering van 20 november 1991; het werd toen met een enkele aanvulling vastgesteld.

Het advies, alsmede een afschrift van deze aanbiedingsbrief is heden toegezonden aan de ministers van Verkeer en Waterstaat, van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en van Economische Zaken.

Het advies zal worden toegezonden aan de betrokken commissies van de Eerste en Tweede Kamer. Publicatie van het advies zal volgen in de adviesreeks van de raad.

De voorzitter,

prof.dr. L. Ginjaar.

De secretaris,

dr. P. Hörchner.

Bijlagen: 1

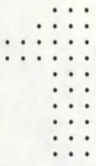
HE/LB/25

INHOUD

	Pagina
1. SAMENVATTING	7
2. INLEIDING	10
3. INHOUD VAN HET ONTWERP-WATERSYSTEEMPLAN NOORDZEE 1991-1995	11
4. ADVIES VAN DE RAAD	13
4.1. Plaats van het WSP-Noordzee in het milieubeleid	13
4.2. Amoebe-benadering	18
4.3. Maatregelen	19
4.3.1. Uitwerking partiële doelstelling gericht op verontreiniging	19
4.3.2. Uitwerking partiële doelstelling gericht op bijzondere bescherming	22
4.4. Onderzoek	23
4.5. Financiën	24
5. LITERATUURLIJST	25

BIJLAGEN:

1. Adviesaanvraag
2. Samenstelling van de Commissie Water

SAMENVATTING

Centrale doelstelling

Het ontwerp-Watersysteemplan Noordzee 1991-1995 (WSP-Noordzee) dat de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer bij brief van 21 juni 1991 de raad voorlegde, bevat een samenhangende en strategische uitwerking van het beleid op het gebied van de verontreiniging en de verstoring van het watersysteem Noordzee voor de periode 1991-1995. Na een schets van de problemen wordt uit de nationale milieu-nota's (NMP, NW3, NBP) één centrale doelstelling en een drietal partiële doelstellingen geformuleerd. Toetsing van het uiteindelijk te bereiken doel, zijnde het streefbeeld van het watersysteem Noordzee, zal plaatsvinden met de zgn. AMOEBE. Dit streefbeeld waarmee aansluiting wordt gevonden bij de hoofddoelstelling van het milieubeleid, wordt door de raad onderschreven. Wel is het al dan niet bereiken van dit streefbeeld moeilijk toetsbaar. Over de centrale doelstelling merkt de raad op dat onduidelijk is op welke wijze hierbij rekening is gehouden met de hoofddoelstelling van het milieubeleid. Daarnaast zag de raad graag wat meer duidelijkheid in de relatie tussen het NBP en de centrale doelstelling.

In het advies pleit de raad wederom, eerder deed hij dat in zijn advies over de NW3, voor het vastleggen van een basiskwaliteit voor de zoute wateren.

Partiële doelstellingen

De raad merkt over deze doelstellingen op dat door het ontbreken van een geschikt toetsingskader niet de zekerheid wordt gegeven dat met de maatregelen die voortvloeien uit deze doelstellingen het streefbeeld in 2010 wordt bereikt. Daardoor kunnen ook geen prioriteiten bij de maatregelen worden gesteld. In dit verband wijst de raad op een onlangs uitgebracht rapport dat aangeeft dat met het huidige beleid, zijnde uitvoering

van RAP en NAP, alleen de achteruitgang wordt gestopt. Het beste beleidsalternatief voor de planperiode, aldus het rapport, houdt in een reductie van alle stoffen met 50%, enkele met 90 à 99% en aanvullende maatregelen. De raad pleit er voor om dit alternatief in de partiële doelstellingen uit te werken.

Een aspect waar de raad in dit advies bij de partiële doelstelling die betrekking heeft op de reducties van het RAP en NAP wil benadrukken, is het brongerichte beleid en het voorzorgprincipe dat hierbij wordt gehanteerd. De raad mist de aandacht voor dit principe dat tijdens de 3^e Noordzeeministersconferentie nogmaals is bevestigd.

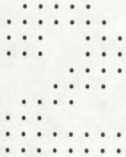
De partiële doelstelling die een reductie van de direct ingebrachte stoffen tot een verwaarloosbaar risiconiveau inhoudt, wordt door de raad onderschreven. Een voorwaarde hierbij is wel dat er voldoende kennis over de risico's en de cumulatie van risico's van deze stoffen beschikbaar is. In dat kader heeft de raad met instemming kennis genomen van het feit dat er binnenkort een nota 'Omgaan met risico's van mariene ecosystemen' zal uitkomen. Is echter de beschikbare kennis nog onvoldoende dan zal een terugkoppeling met het brongerichte beleid plaats dienen te vinden, waarbij het voorzorgprincipe gehanteerd dient te worden. Wel zet de raad vraagtekens bij de haalbaarheid van het VR-niveau in 1995 met alleen de best uitvoerbare technieken.

Maatregelen

De partiële doelstellingen worden nader uitgewerkt in een aantal maatregelen voor diverse activiteiten (scheepvaart, militair gebruik, visserij, recreatie e.d.) en compartimenten (atmosfeer, rivieren e.d.). Bij de scheepvaart valt het de raad op dat geen enkele reductie voor de illegale olielozingen wordt aangekondigd. In het definitieve WSP-Noordzee zal dit recht gezet dienen te worden. Wat de offshore-mijnbouw betreft, constateert de raad dat het plandoel enigszins onwezenlijk overkomt. Een aanmerkelijk hogere reductie dan 50% moet in het definitieve WSP-Noordzee worden geformuleerd. Een reductie van de milieubelasting militaire activiteiten met 25% acht de raad zeer terughoudend en gering in relatie met de vereiste inspanningen van de andere sectoren. Opvallend vindt de raad het dat geen reducties worden gegeven voor de emissie door vliegtuigen. Ten aanzien van de rivieren mist de raad een implementatie van het geaccepteerde voorzorgprincipe. Ook de totstandkoming van een Maas- en Scheldeactieprogramma acht de raad een absolute noodzaak. In het kader van het specifieke beschermingsniveau dat voor een deel van de Noordzee gaat gelden, zal de Regering in 1991 een standpunt bepalen over een experimentele afsluiting voor visserijactiviteiten van een deel van de Noordzee. De raad is voorstander van dit experiment.

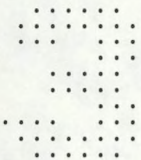
Financiën

De raad vindt het omissie dat in het WSP-Noordzee niet duidelijk is wat de financiële en economische gevolgen zijn voor de andere overheden, de industrie en de burgers. De Regering wordt geadviseerd in het definitieve WSP-Noordzee hier meer aandacht aan te schenken. Hiermee wordt voorkomen dat in de toekomst de discussies vrijblijvend worden.

INLEIDING

Bij brief van 21 juni 1991 (bijlage 1) is door de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer het ontwerp-Watersysteemplan Noordzee 1991-1995¹ voor advies voorgelegd. De minister verzocht met name de visie van de raad te vernemen op de invulling van de beheersdoelstellingen ten aanzien van de bescherming van bijzondere gebieden en diersoorten en ten aanzien van de diverse verontreinigingsbronnen.

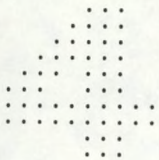

ONTWERP-WATERSYSTEEMPLAN NOORDZEE 1991 -1995

Het ontwerp-Watersysteemplan Noordzee 1991-1995 (WSP-Noordzee) bevat een samenhangende en strategische uitwerking van het beleid op het gebied van de verontreiniging en de verstoring van het watersysteem Noordzee in de periode 1991-1995. Het is een geïntegreerd plan waarvoor verschillende departementen verantwoordelijkheid dragen. Het geeft aan op welke wijze het algemene beleid op het gebied van waterhuishouding (Derde Nota Waterhuishouding), milieubeheer (Nationaal Milieubeleidsplan) en natuurbeheer (Natuurbeleidsplan) worden uitgewerkt voor de Noordzee. Tevens zijn de resultaten van de 3^e Noordzeeministersconferentie in het plan geïntegreerd.

In het WSP-Noordzee wordt allereerst aangegeven dat het Noordzeesysteem danig is verstoord. De belangrijkste problemen betreffen de overmaat aan nutriënten, de microverontreinigingen, de verontreiniging door olie en de overbevissing. Dit manifesteert zich in frequentere en omvangrijker algenbloeien, in visziekten, in aantasting van het reproductievermogen van zeezoogdieren en in een onevenwichtige structuur van visbestanden. Vervolgens wordt het gebruik van de Noordzee geschetst. In het hoofdstuk 'strategie' wordt het streefbeeld Noordzee zoals geformuleerd in de 3e Nota Waterhuishouding weergegeven. De centrale doelstelling voor het watersysteembeleid voor de Noordzee is afgeleid uit het Beleidsplan Harmonisatie Noordzeebeleid 1989-1992 en NW3, waarbij eveneens de randvoorwaarden uit het NMP en NBP zijn meegenomen. Deze doelstelling luidt: 'de ontwikkeling naar een zodanige kwaliteit van het watersysteem Noordzee dat een duurzaam behoud en ontplooiing van de ecologische waarden van de Noordzee bevordert en gehandhaafd wordt, onder afstemming met maatschappelijke gewenste gebruiksfuncties Noordzee'. De centrale doelstelling wordt verder uitgewerkt in één integrale watersysteemdoelstelling en een drietal

partiële doelstellingen namelijk één gericht op directe verontreinigingen, één op samengestelde bronnen en één gebiedsgerichte. Tenslotte wordt een uitwerking gegeven van de integrale en partiële doelstellingen. De financiële gevolgen van dit WSP-Noordzee zijn reeds in bestaande begrotingen verwerkt op grond van implementatie van acties uit NW3, NMP, NBP, RAP en NAP.

4.1. Plaats van het WSP-Noordzee in het milieubeleid

Streefbeelden

Het ontwerp-Watersysteemplan Noordzee 1991-1995 geeft uitwerking aan het brede milieubeleid dat voor Nederland is neergelegd in de drieluik NMP, NW3 en NBP. Daarnaast zijn, terecht volgens de raad, de resultaten van de 3^e Noordzeeministersconferentie meegenomen in dit plan. In het plan wordt een helder beeld gegeven van de huidige situatie en de trends in de vervuiling van het Noordzeemilieu en ontwikkelingen in de gebruiksfuncties in het Nederlandse deel van de Noordzee.

Bij de uitwerking is in de eerste plaats een belangrijke rol weggelegd voor de gedachten uit de NW3. Het in deze nota geformuleerde streefbeeld voor de Noordzee wordt in het WSP-Noordzee aangevuld met de zinsnede "dat sprake moet zijn van een divers en stabiel bodemleven". De raad vindt dit op zich een juiste aanvulling. Dit streefbeeld geeft antwoord op de vraag waarom men heen wil en geeft als zodanig de ontplooiingsmogelijkheden weer voor de Noordzee in samenhang met het daarbij behorende gebruik. Het is een woordelijke vertaling van een situatie waarin sprake is van duurzame ontwikkeling. Hiermee wordt dan aansluiting gevonden bij de hoofddoelstelling van het milieubeleid zoals geformuleerd in de regeringsverklaring over het NMP² en luidt "dat binnen één generatie de wijze van produceren en consumeren zal moeten voldoen aan voorwaarden van duurzame ontwikkeling; doorschuiven naar volgende generaties is niet langer verantwoord".

In zijn advies over de NW3³ onderschreef de raad het geformuleerde streefbeeld, als zijnde de doelstellingen voor de lange termijn. Het vormt echter niet "de" maar

"een" concretisering van het begrip duurzame ontwikkeling. Verder constateerde hij dat deze streefbeelden richtpunten van het beleid zijn waarbij keuzes zijn gemaakt die in de toekomst bijgesteld kunnen worden, indien de maatschappij andere functies, die overigens wel dienen te passen in duurzame ontwikkeling, aan het watersysteem gaat toekennen.

Ook blijft de raad bij zijn opmerking dat het al dan niet bereiken van het streefbeeld moeilijk toetsbaar is. In de Regeringsbeslissing over de NW3⁴ wordt dit probleem erkend en wordt, om de beleidsdoelen goed meetbaar te laten zijn, een watersysteemverkenning aangekondigd. De raad heeft vernomen dat deze verkenning, waarin eveneens de stand van zaken van het waterbeleid zal worden aangegeven, verwacht kan worden aan het eind van 1992. De verkenning zal tevens inzage moeten geven in de gewenste prioriteiten (tijd en beleid). De raad betreurt het dat deze verkenning niet eerder gereed was en de resultaten ervan daarom niet bij de totstandkoming van het WSP-Noordzee gebruikt konden worden.

Het streefbeeld wordt volgens de NW3 geacht te zijn gerealiseerd wanneer de populatie van de soorten, opgenomen in Noordzee-AMOEBE (algemene methode voor ecologische beschrijving, zie ook par.4.2), minimaal 75% en maximaal 200% van de referentie-populatie van 1930 is bereikt. Er zijn dan aanvaardbare garanties aanwezig voor de ecologisch duurzame ontwikkeling. In het WSP-Noordzee wordt nu deze AMOEBE, als toetsingsinstrument voor duurzame ontwikkeling, enigszins ingeperkt door te stellen dat "een uitzondering wordt gemaakt voor de zeezoogdieren waarvoor tenminste 50% (en geen 75%-200%) van het in 1989 bestaande verschil met de referentiesituatie overbrugd zal worden". De raad heeft geen bezwaar tegen het feit dat de AMOEBE als toetsingsinstrument wordt aangepast bij onvoorziene verandering in de populatie of lage regeneratiesnelheid, mits een duurzame ontwikkeling in 2010 uitdrukkelijk gegarandeerd blijft. Een jaartal dat voor de raad in zijn advies over de NW3 een streefjaar voor een schoon milieu is.

Centrale doelstelling

In het WSP-Noordzee wordt een centrale doelstelling voor het watersysteembeleid voor de Noordzee geformuleerd. Deze luidt: "de ontwikkeling naar een zodanige kwaliteit van het watersysteem noordzee dat een duurzaam behoud en ontplooiing van de ecologische waarden van de noordzee bevordert en gehandhaafd wordt, onder afstemming met de maatschappelijk gewenste gebruiksfuncties noordzee". Onduidelijk is het de raad op welke wijze in deze doelstelling over de Noordzee rekening is gehouden met de hoofddoelstelling van het NMP, namelijk "de instandhouding van het draagvermogen van het milieu ten behoeve van een duurzame ontwikkeling". De raad

doet in zijn advies over het NMP over dit begrip duurzaamheid de aanbeveling om het te concretiseren en meetbaar te maken. Om duurzame ontwikkeling te bereiken is het echter nodig om voorrang te geven aan het milieu en wel op een zodanige manier dat het uiteindelijke effect van het gezamenlijk economisch handelen op het milieu dient te blijven binnen de begrenzing van wat het milieu duurzaam kan verdragen. De raad geeft de minister in overweging om deze aanbeveling in de centrale doelstelling uit te werken.

Daarnaast wil de raad er op wijzen dat in het WSP-Noordzee wordt vermeld dat bij de formulering van de centrale doelstelling het NBP een randvoorwaarde vormde in die zin dat de Noordzee wordt gezien als kerngebied met waarden van nationale en internationale betekenis. Dit betekent dat het beleid is gericht op de bescherming, het herstel en de ontplooiing van de natuurwaarden. Vanuit natuurbelang is een maximale inspanning noodzakelijk om de verontreiniging terug te dringen. De raad heeft graag wat meer duidelijkheid over de vraag op welke wijze het beleid in het NBP ten aanzien van het kerngebied de Noordzee zich verhoudt tot de centrale doelstelling in het WSP-Noordzee.

De raad wil de aandacht vestigen op de consequenties van het NBP-beleid voor de grote wateren waaronder de Noordzee. In het NBP wordt vermeld dat in de gebiedsgerichte integrale beleidsplanning, waarvan dit WSP-Noordzee er een van is, meer aandacht zal worden geschonken aan de onderlinge samenhang van de grote wateren. Het gaat daarbij om de overgang zout-zoet in de estuaria. Een beschouwing over het estuarium 'de Waddenzee' wordt door de raad in dit WSP-Noordzee gemist.

In het WSP-Noordzee wordt de centrale doelstelling uitgewerkt in één integrale en een drietal partiële watersysteemdoelstellingen. De integrale doelstelling wordt geformuleerd als het deels bereiken van de AMOEBE van het referentiejaar 1930. Dit AMOEBE-model is, zoals het WSP-Noordzee terecht opmerkt, veeleer geschikt voor het vastleggen van de trends en het toetsen van de doelstellingen dan voor sturing van het beleid op korte termijn. Omdat dit model nog niet geheel operationeel is, ligt voorlopig een andere wijze van toetsing in de sfeer van chemische kwaliteit en terugkoppeling naar het brongerichte beleid meer voor hand. In dit kader pleit de raad wederom, eerder deed hij dat in zijn advies over de NW3³, voor het vastleggen van een basiskwaliteit voor de zoute wateren en dan met name voor de Noordzee en de Waddenzee. Dat de basiskwaliteit er nog niet is, wordt in de NW3 toegeschreven aan het gebrek aan ecotoxicologische gegevens. Wel wordt in de Regeringsbeslissing over de NW3⁴ vermeld dat in 1992 een nota zal verschijnen waarin invulling van de bijzondere milieukwaliteit voor de Noordzee en de zee-

armen wordt gepresenteerd. Is er eenmaal een basis-kwaliteit geformuleerd, zijnde de ecologische doelstelling van het laagste niveau, dan vraagt de raad zich af of het bereiken van de basiskwaliteit voldoende is of dat er alsnog een ecologische doelstelling van het hoogste niveau moet worden geformuleerd.

Omdat de AMOEBE een toetsingsinstrument voor de lange termijn is, is het volgens de raad niet noodzakelijk dat deze AMOEBE als integrale doelstelling in het WSP-Noordzee wordt gehanteerd. Het schema (blz. 61) in het WSP-Noordzee komt dan ook enigszins verwarrend over en zou volgens de raad ook als volgt opgebouwd kunnen worden.

1. Uit NMP, NW3 (streefbeeld Noordzee) en NBP volgt de centrale doelstelling voor de Noordzee. Dit kan t.z.t. getoetst worden met het AMOEBE-model.
2. Uit de uitgevoerde beleidsanalyse blijkt dat een meersporenaanpak noodzakelijk is.
3. De meersporenaanpak leidt voor de planperiode tot partiële doelstellingen.

Partiële doelstellingen

De zgn. meersporenaanpak leidt voor de planperiode (1995) tot drie partiële doelstellingen. De raad merkt hierover op dat in het WSP-Noordzee door het ontbreken van een geschikt toetsingskader niet de zekerheid wordt gegeven dat het streefbeeld voor de Noordzee in het jaar 2010 wordt bereikt met de maatregelen die voortvloeien uit deze doelstellingen. Door het ontbreken van een toetsingskader en een analyse van de mogelijke knelpunten kunnen geen prioriteiten in de te nemen maatregelen worden gesteld. Daardoor ontbreekt volgens de raad de samenhang tussen de drie partiële doelstellingen. Het gevaar bestaat dat de aanpak bij de diffuse bronnen achterloopt bij die bij de directe bronnen.

Verder wil de raad wijzen op een onlangs uitgebracht rapport⁵ "Ecologische Ontwikkelingsrichtingen Zoute wateren" waarin effecten van bepaalde beleidsalternatieven ten aanzien van de Noordzee zijn aangegeven. Een van de conclusies is dat het huidige beleid (RAP/NAP) alleen de achteruitgang stopt; het levert geen ecologische verbetering op. Voor de planperiode (1995) wordt als het beste beleidsalternatief aangegeven een reductie van alle stoffen met 50% en selectief van enkele stoffen met 90 à 99% (PCB, PAK, TBT en olie), in combinatie met aanvullende maatregelen. De raad pleit er voor om dit beleidsalternatief in de partiële doelstellingen nader uit te werken omdat zeker voor sommige stoffen een grotere inspanning nodig is dan op de Noordzeeministersconferentie is afgesproken.

De eerste partiële doelstelling heeft betrekking op de samengestelde bronnen en luidt: "reductiedoelstellingen RAP en NAP in de planperiode (1995)". Dat wil zeggen

uitvoering geven aan de afspraken van de Noordzeeministersconferentie (NAP) en uitvoering van het Rijnactieprogramma (RAP). Terecht wordt in het WSP-Noordzee aangegeven dat de reductiedoelen voor 1995 geen einddoel doch een eerste noodzakelijke stap vormen om tot een aanmerkelijke vermindering van verontreiniging te komen. Dit brongerichte beleid wil de raad hier nadrukkelijk ondersteunen. Een van de principes die hierbij gehanteerd worden, is het zgn. voorzorgprincipe. Dit principe dat tijdens de 3^e Noordzeeministersconferentie nogmaals is bevestigd, houdt in dat de Noordzeestaten actie zullen ondernemen om mogelijke schadelijke effecten te vermijden van moeilijk afbreekbare, toxische en bio-accumulerende stoffen, ook wanneer er geen wetenschappelijke bewijs is om een causaal verband aan te tonen tussen emissies en effecten. De raad mist in de doelstelling de aandacht voor dit principe.

De tweede partiële doelstelling luidt: "de totale vracht aan stoffen die direct in het watersysteem wordt ingebracht, dient beperkt te blijven tot die hoeveelheden die een verwaarloosbaar risico op het functioneren van het systeem hebben". Hiertoe zullen volgens het WSP-Noordzee de best uitvoerbare technieken worden toegepast. Het gaat om gebruiksfuncties die verontreiniging veroorzaken zoals: scheepvaart, offshore-mijnbouw, directe lozingen vanaf de kust en storting van havenslib. De raad onderschrijft deze doelstelling, maar heeft ten aanzien van de realisering hiervan in 1995 een aantal opmerkingen. Zo wordt de term verwaarloosbaar risiconiveau uit het effectgerichte spoor van het milieubeleid gehanteerd. Dit spoor dat als vangnet van het brongerichte spoor functioneert, heeft in het NMP uitwerking gekregen in de term "terugkoppeling via risicobeheersing". De realisering hiervan is uitgewerkt in de notitie "Omgaan met risico's" die als bijlage van het NMP is uitgebracht. In deze notitie wordt een aanzet gegeven voor het afleiden van de risico-niveaus die behoren bij de begrippen 'maximaal toelaatbaar risiconiveau' (MTR-niveau) en 'verwaarloosbaar risico-niveau' (VR-niveau). Voor het toepassen van dit spoor dient er volgens de raad voldoende kennis beschikbaar te zijn over de risico's en de cumulatie van risico's. Op dit moment zijn in de notitie milbowa⁶ op basis van een ecotoxicologische risico-evaluatie slechts voor 45 stoffen streefwaarden en grenswaarden voor zoetwater en bodem weergegeven. In het WSP-Noordzee wordt vermeld dat bezien zal worden of deze waarden voor mariene ecosystemen eveneens voldoende bescherming kunnen bieden. De raad achtte in zijn advies over deze notitie milbowa⁷ de reikwijdte onvoldoende voor 'schone' waterbodems en voor zoute wateren. Daarnaast constateerde de raad dat in het algemeen behoefte bestaat aan milieukwaliteitswaarden voor zoute en brakke wateren en in dat kader neemt hij nu met instemming kennis van de aankondiging in het WSP-Noordzee dat mede op basis van

een binnenkort uit te brengen nota "Omgaan met risico's voor mariene ecosystemen" de bijzondere milieukwaliteit voor de Noordzee en de Waddenzee zal worden geformuleerd.

Wanneer de beschikbare kennis niet voldoende is om een risico-analyse te maken, zal volgens de raad een terugkoppeling met het brongerichte beleid plaats dienen te vinden, waarbij het voorzorgprincipe gehanteerd dient te worden. Tenslotte zet de raad vraagtekens bij de haalbaarheid van het VR-niveau in 1995 met alleen de best uitvoerbare technieken.

De derde en laatste partiële doelstelling is gebiedsgericht en luidt: "dat de gehele kustzone, en de zone Friese Fronten - Klaverbank, door het stellen van scherpere voorschriften aan directe verontreiniging en verstoring veroorzaakt door bepaalde gebruiksfuncties, een bijzonder beschermingsniveau wordt geboden, waarmee tevens een bijdrage wordt geleverd aan bescherming, herstel en ontplooiing van het gehele watersysteem Noordzee". De introductie en de keuze van dit bijzondere beschermingsniveau heeft de instemming van de raad. In het WSP-Noordzee (fig 6.1 van het plan) wordt deze zone weergegeven waarbij het de raad niet duidelijk is waarom in een strook langs de kust van de zgn. 20m lijn wordt afgeweken.

Bij de partiële doelstellingen wordt eveneens aandacht geschonken aan het aspect 'verstoring'. Geconcludeerd wordt dat het streefbeeld voor de Noordzee niet gerealiseerd kan worden door reductie van de verontreinigingen alleen. Integendeel, ondanks de aanzienlijke maatschappelijke inspanningen zal het resultaat hiervan beperkt zijn als de versturende gebruiksfuncties ongemoeid blijven. Een concrete doelstelling wordt echter niet geformuleerd. De raad is verheugd dat verstoring als probleem wordt erkend en hij is van mening dat dit aspect thuishoort bij de zgn. strategische hoofdlijnen die in het WSP-Noordzee zijn vermeld. Een nadere concretisering van de doelstelling en een uitwerking hiervan in de vorm van maatregelen zal spoedig dienen te geschieden.

4.2. Amoebe-benadering

De gewenste zoutwater-AMOEBE is bij wijze van streefbeeld voor dit ecosysteem, voor het eerst in de NW3 gepresenteerd. Daarin is geconstateerd dat gegevens van het jaar 1989 uitgezet in het AMOEBE-model een beeld laten zien van een uit balans geraakt systeem. Het na te streven beeld bestaat voor de zoute wateren uit het bereiken van de AMOEBE-situatie van tenminste 75% en ten hoogste 200% van de aantallen die in 1930 aanwezig waren. De raad was in zijn advies over de NW3³ en is

dat nog steeds positief over de uitwerking die met dit Amoebe-model mogelijk is. Het model doet recht aan de ecosysteembenadering en kan duidelijk maken wat de consequenties van een bepaald beleidsalternatief zijn. Voor de keuze van het referentiejaar 1930 heeft de raad begrip omdat dit een pragmatisch compromis is tussen enerzijds de beschikbare kennis en anderzijds een situatie waarin de mens relatief geringe invloed heeft gehad. Van het omschreven streefbeeld, vertaald in percentages van 1930, heeft de raad begrepen dat deze percentages volgens de huidige kennis richtinggevend zijn voor een duurzame ontwikkeling van het watersysteem Noordzee.

De raad mist in de AMOEBE-benadering aandacht voor die parameters die het ecosysteem Noordzee beschrijven in onderling samenhangende functies. Deze parameters (b.v. primaire produktie) scheppen namelijk voorwaarden voor de populaties die in de AMOEBE worden weergegeven.

In het WSP-Noordzee wordt melding gemaakt van een drietal beschermingsniveaus namelijk één algemeen, één bijzonder en één specifiek niveau. Om deze niveaus te toetsen zou misschien eveneens bij elk van deze niveaus een daarbij behorende AMOEBE als toetsingsinstrument ontwikkeld moeten worden. Wel vraagt de raad zich daarbij af, gezien de grote mate van uitwisseling die het systeem kent, op welke wijze dit is te verwezenlijken.

Wel is de raad van mening dat het Amoebe-model verder uitgewerkt kan worden zodat het voor alle watersystemen bruikbaar is. Daarnaast beveelt de raad een financiële invulling van het model aan waarmee duidelijk gemaakt kan worden welke financiële consequenties een AMOEBE streefbeeld heeft.

4.3. Maatregelen

Zoals reeds eerder in dit advies is gememoreerd mist de raad bij het maatregelenpakket een analyse van de knelpunten, waardoor een prioriteitsvolgorde bij de maatregelen ontbreekt.

4.3.1 Uitwerking partiële doelstelling gericht op verontreiniging

Scheepvaart

Opmerkelijk vindt de raad het dat bij de plandoelen voor 1995 wel een reductie van 25% voor de operationele lozingen van olie door de scheepvaart wordt aangegeven maar geen enkele reductie voor de illegale lozingen wordt aangekondigd. Dat deze illegale olielozingen substantieel zijn, blijkt wel uit de cijfers hierover in het Milieubeleidsplan voor de Scheepvaart⁸ (MBS) en het WSP-Noordzee. Daarin wordt aangegeven dat per jaar

in het Nederlandse deel van de Noordzee ca. 5.000 ton olie wordt geloosd (gehele Noordzee 10-60.0000 ton) en dat dit een veelvoud bedraagt (factor 10 à 60) van de 'legale' lozingen. Terecht wordt dan ook volgens de raad in het MBS het terugdringen van deze illegale lozingen één van de beleidspunten genoemd. Deze lozingen zullen tot 1994 met 25% worden teruggebracht. Dit percentage achtte de raad in zijn advies over het MBS⁹ laag. In het definitieve WSP-Noordzee zullen naar de mening van de raad plandoelen en reductiepercentages voor het terugdringen van deze illegale olielozingen moeten worden opgenomen. Voor de overige opmerkingen over het terugdringen van de olielozingen (toetsing, HOI's, handhaving) verwijst de raad naar zijn advies over het MBS⁹.

Offshore-mijnbouw

Bij de plandoelen wordt een reductie van de olie-emissies met ca. 50% t.o.v. 1989 vermeld en wordt een definitief verbod op de lozing van oliehoudend boorgruis in 1994 aangekondigd. Door alleen dit verbod wordt de hoeveelheid geloosde olie met 56%¹⁰ gereduceerd en komt het plandoel van 50% enigszins onwezenlijk over. Het vorenstaande in overweging nemende, is de raad van mening dat in het definitieve WSP-Noordzee een aanmerkelijk hogere reductie dan 50% moet worden geformuleerd.

Beroepsvisserij

Uit het onlangs uitgebrachte NIOZ-rapport¹³ blijkt wederom dat de visserij als grootschalige activiteit in het gehele Nederlandse deel van de Noordzee tot aanzienlijke verschuiving in het ecosysteem heeft geleid. Waarschijnlijk heeft de intensieve visserij een bijdrage geleverd aan de teruggang van de populaties zeezoogdieren. In zijn advies over de NW3³ wees de raad ook al op de schade aan de visstand door de boomkorvisserij op de Noordzee en pleitte voor een heroverweging van de huidige visserijpolitiek. Het idee van sluiting van een deel van de Noordzee voor visserij-activiteiten is eveneens in dit advies van de raad gesuggereerd.

Recreatie

Als plandoel voor de recreatie voor 1995 wordt een reductie van de belasting met coli-bacteriën én het voldoen aan de zwemwaterkwaliteit vermeld. De formulering van deze twee plandoelen wekt volgens de raad verwarring. Een integratie hiervan tot één plandoel verdient de voorkeur. Deze zou dan luiden dat in 1995 voldaan moet worden aan de zwemwaterkwaliteit langs de gehele kust, conform de ministeriële beschikking voor de kwaliteitsdoelstelling voor zwemwater.

Militair gebruik

Opvallend vindt de raad het dat bij de behandeling van

het militair gebruik niet gesproken wordt over plandoelen voor 1995 maar over doelstellingen in 2001. Een dergelijke aanpak bevordert de consistentie van het WSP-Noordzee niet. Inhoudelijk gezien is de raad van mening dat het geformuleerde beleid, namelijk de milieubelasting met 25% terugbrengen, zeer terughoudend overkomt. Hij acht dit onjuist omdat de militaire activiteiten ruim een derde deel van het plangebied beslaan. Verder ligt een aanzienlijk deel binnen de zone met een bijzonder beschermingsniveau. Tenslotte zijn de inspanningen die defensie op milieugebied dient te verrichten (25% in 2001) in relatie met de vereiste inspanningen van de andere sectoren gering te noemen.

Atmosfeer

Opvallend vindt de raad het dat bij de plandoelen en het beleid geen doelstellingen worden gegeven voor de reducties van emissies door vliegtuigen. De reductiepercentages die gelden voor het NAP kunnen bij de formulering van doelstellingen voor de luchtvaart als uitgangspunt worden genomen. Opgemerkt wordt dat voor de reductie van de emissie van PAK door vliegtuigen (een relatief grote bron van deze verbindingen) op internationaal gebied nog geen afspraken zijn gemaakt.

Rivieren

Voor de vermindering van de verontreinigingen door rivieren wordt verwezen naar de afspraken van de Noordzeeministersconferenties en het RAP. De raad mist hierbij een implementatie van het door de Noordzeestaten geaccepteerde voorzorgprincipe.

Met instemming heeft de raad kennis genomen dat in het kader van het RAP een periodieke aanscherping van de WVO-vergunningen zal plaatsvinden. De personele consequenties hiervan, die volgens de raad zeker niet gering zullen zijn, dienen in beeld te worden gebracht. De raad komt tot deze opmerking omdat de huidige achterstand in de WVO-vergunningverlening nog steeds niet is ingehaald.

Duidelijk is dat in 1995 de reductie van stikstof geen 50% (doelstelling) maar 23%¹¹ zal bedragen bij uitvoering van het huidige voorgenomen beleid. De raad is van mening dat aangegeven moet worden welke initiatieven de Regering denkt te gaan nemen ten aanzien van dit probleem.

Het beleid voor de Maas en Schelde is gericht op het vaststellen en uitvoeren van de actieprogramma's van deze beide rivieren. Uit de brief van de Regering over deze kwestie¹² is duidelijk geworden dat het bilateraal overleg rond de waterverdragen tussen Nederland en België vaster zit dan ooit tevoren. De effecten van het uitblijven van de noodzakelijke saneringsmaatregelen in België voor de Maas en Schelde zijn in Nederland en op de Noordzee merkbaar. Hierdoor wordt in sommige gevallen het effect van de Nederlandse maatregelen teniet

gedaan. De totstandkoming van een Maas- en Schelde-actieprogramma acht de raad een absolute noodzaak.

4.3.2. Uitwerking partiële doelstelling gericht op bijzondere bescherming

Algemeen

Terecht wordt in het WSP-Noordzee opgemerkt dat de kustzone hoge ecologische waarden heeft en dat deze zone voor de mens een hoge belevingswaarde heeft. Nu heeft de afvoer van de grote rivieren met hun reststroom langs de kust echter een grote invloed op het ecosysteem. Gesteld wordt dat het beleid ten aanzien van verontreiniging gericht is op het verbeteren van die situatie en dat het succes van dit beleid wordt versterkt door de aanvullende maatregelen op het terrein van inrichting en geleiding van het gebruik. Bij de uitwerking hiervan staat de risicobeheersing voorop. De raad twijfelt over het effect van het stellen van de scherpere voorschriften gezien de grote invloed van de grote rivieren langs de kust. Eerst dient een duidelijk invulling te worden gegeven aan de ecologische vereisten in de kustzone en het Friese Front en Klaverbank. Deze vereisten dienen in verband te worden gebracht met het geformuleerde beleid. Dan pas kan worden gezien in hoeverre het beleid zodanig adequaat is dat de beoogde bijzondere milieukwaliteit kan worden gerealiseerd. Op dat moment zou b.v. duidelijk kunnen worden dat extra maatregelen, in aanvulling op het RAP, noodzakelijk zijn. Dergelijke maatregelen vinden nu geen plaats binnen de genoemde scherpere voorschriften van het WSP-Noordzee.

Het specifieke beschermingsniveau dat nog uitstijgt boven het bijzondere moet gestalte krijgen op grond van het project 22 uit het NBP. Dit project waarover inmiddels een rapport van het NIOZ¹³ is uitgebracht heeft tot doel om te verkennen of in de Noordzee beschermde gebieden moeten worden ingesteld waar de menselijke verstoring tot een minimum wordt beperkt zodat de natuur zich kan herstellen en relatief ongestoord ontwikkelen. Het NIOZ-rapport geeft aan dat een tweetal gebieden in de Noordzee voor een beschermde status in aanmerking komen. In 1991 zal de Regering een standpunt bepalen over een experimentele afsluiting voor visserijactiviteiten van een nader te bepalen gebied in het noordelijk deel van de Noordzee. De raad is een voorstander van dit experiment. Daarnaast verwacht de raad in het definitieve WSP-Noordzee een standpunt van de Regering over de andere maatregelen die in het NIOZ-rapport worden voorgesteld zoals voor de offshore-installaties, mijnbouw, scheepvaart, zandwinning etc. en over de uitvoering van internationale conventies op het gebied van natuurbescherming.

Scheepvaart

Het valt de raad op dat voor de scheepvaart in dit gebied, waar een bijzonder beschermingsniveau geldt, geen bijzondere voorschriften zijn opgenomen. De aanpassing of verlegging van de TE-route die vlak langs de Waddeneilanden loopt, zal in het kader van een nog uit te voeren actiepunt nader worden gezien. Hierbij zal volgens de raad met name de relatie met het Waddenzeegebied mede in beschouwing dienen te worden genomen. Desalniettemin vindt de raad het een tekortkoming dat in het WSP-Noordzee nu hieromtrent geen maatregelen zijn opgenomen.

Militaire activiteiten

Opmerkelijk vindt de raad het dat bij de uitwerking van deze partiële doelstelling geen beleid en maatregelen ten aanzien van de militaire activiteiten wordt aangekondigd. Hij acht dit een gemis van het plan en adviseert de Regering in het definitieve WSP-Noordzee hier alsnog aandacht aan te besteden.

4.4. Onderzoek

Specifieke soorten

In het WSP-Noordzee wordt enkele malen gewezen op de precaire positie van zeezoogdieren en bepaalde soorten vogels en vissen. De noodzaak van een soortgericht beleid wordt onderkend, de strategie is echter nog onzeker en een onderzoek wordt aangekondigd. Gezien de ernst van de situatie acht de raad een afwachtende houding niet verantwoord. Hij adviseert de Regering om te bezien of vooruitlopend op dit onderzoek aanbevelingen en suggesties uit het NIOZ-rapport¹³ uitgevoerd kunnen worden.

Kunstriffen

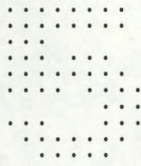
Aangekondigd wordt een onderzoek naar de mogelijkheid om de verspreiding van nutriënten te beïnvloeden en om vestigingsplaatsen van flora en fauna te creëren. De voornaamste reden voor dit onderzoek is de overmatige toevoer van nutriënten. De raad is van mening dat niet het creëren van dergelijke objecten maar het terugdringen van de nutriënten (stikstof en fosfaat) de hoogste prioriteit dient te krijgen.

Kustuitbreiding

De plannen voor een eventuele kustuitbreiding duiken met de regelmaat van de klok op. Omdat dit soort werken in het gebied met het bijzondere beschermingsniveau liggen, lijkt het de raad noodzakelijk dat in het definitieve WSP-Noordzee vanuit het milieubelang van dit gebied randvoorwaarden aan de eventuele kustuitbreiding worden opgesteld.

4.5. Financien

In het WSP-Noordzee wordt gesteld dat de benodigde kosten voor de aangegeven maatregelen reeds in de bestaande begrotingen zijn verwerkt. De raad is van mening dat in een dergelijk plan waarin maatregelen zijn opgenomen eveneens de kosten, ook voor derden, alsmede de financiering moeten worden vermeld. Nu is niet duidelijk wat de financiële en economische gevolgen zijn voor de andere overheden, de industrie en de burgers. De raad vindt dit een omissie van het plan. Hij adviseert de regering in het definitieve WSP-Noordzee hier meer aandacht aan te schenken, waarmee wordt voorkomen dat in de toekomst de discussies vrijblijvend worden.

LITERATUUR

1. Ontwerp-Watersysteemplan Noordzee 1991-1995
Tweede Kamer, 1990-1991, 22 101, nr.1
2. Handelingen van de Tweede Kamer
Tweede Kamer, vergaderjaar 1989-1990, nr.9 blz.330
3. Centrale Raad voor de Milieuhygiëne
Advies over Derde Nota Waterhuishouding
's-Gravenhage, 1990 (CRMH 90/6)
4. Derde Nota Waterhuishouding
Regeringsbeslissing over de NW3
Tweede Kamer, vergaderjaar 1989-1990, 21250 nr.3
5. Ecologische Ontwikkelingsrichtingen Zoute wateren
Ministerie Verkeer & Waterstaat, Rijkswaterstaat
GWWS-90.009, oktober 1990 (uitgegeven in okt '91)
6. Milieukwaliteitsdoelstellingen bodem en water
Tweede Kamer, vergaderjaar 1990-1991, 21 990, nr.1
7. Centrale Raad voor de Milieuhygiëne
Advies over de notitie "Milieukwaliteitsdoelstellingen bodem en water".
's-Gravenhage, juli 1991 (CRMH 91/9)
8. Milieubeleidsplan voor de scheepvaart 1991-1994
Tweede Kamer, vergaderjaar 90-91, 22 072, nr. 1,2
9. Centrale Raad voor de Milieuhygiëne
Advies over het Milieubeleidsplan voor de scheepvaart 1991-1994.
's-Gravenhage, (brief nr. crmh 91/1049)
10. MER lozingen oliehoudende mengsels vanaf mijnbouwinstallaties. December 1990
11. Nationale Milieuverkenningen 1990-2010
RIVM, november 1991

12. Brief van de minister V & W inzake waterverdragen
Tweede Kamer, vergaderjaar 90-91, 21 800 XII, nr.61
13. Beschermde gebieden Noordzee.
Noodzaak en mogelijkheden
Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee
Texel, 1991 NIOZ-rapport 1991-3

Ministerie van Volkshuisvesting,
Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Postbus 20951, 2500 EZ 's-Gravenhage
Telefoon (070) 26 42 01, van Alkemadeaan 85
Telex 34429 voro nl

Bijlage 1

DIRECTORAAT-GENERAAL MILIEUBEHEER

Aan de Voorzitter van de Cen-
trale Raad voor de Milieuhygiëne
Postbus 90740
2509 LS 's-GRAVENHAGE

Directie: DWB
Hoofdafdeling: Water
Afdeling: Gebieden Water, Bodem

Uw kenmerk

Uw brief van

Kenmerk

Datum

DWB/28591024

21 juni 1991

Onderwerp

Watersysteemplan Noordzee

Geachte Voorzitter,

Gaarne wil ik u verzoeken mij te adviseren over het Watersysteem-
plan Noordzee dat ik, mede namens de ministers van Verkeer en
Waterstaat, van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en van Economi-
sche

./.. Zaken, bijgaand aan u doe toekomen.

Ik verzoek u met name uw visie te geven op de invulling in de
hoofdstukken 6 en 7 van de beheersdoelstellingen ten aanzien van de
bescherming van bijzondere gebieden en diersoorten en ten aanzien
van de diverse verontreinigingsbronnen.

Ik zal het op prijs stellen, als u mij het advies vóór 15 oktober
1991 kunt doen toekomen.

Afschrift van deze brief doe ik toekomen aan de ministers van
Verkeer en Waterstaat, van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en
van Economische Zaken.

Hoogachtend,
De Minister van Volkshuisvesting,
Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,

J.G.M. Alders

Bijlagen

CENTRALE RAAD VOOR DE MILIEUHYGIËNE			
NR.: 709		BIJLAGEN: 1	
CLASS:			
24 JUNI 1991			
BEH.: LG PH HE PW JC	PAR.:	T.K.N.:	PAR.:

BIJLAGE 2. SAMENSTELLING VAN DE COMMISSIE WATER

De commissie heeft dit advies in de volgende samenstelling voorbereid:

Voorzitter

ir. E.H. Baron van Tuyll van Serooskerken

Leden

mw. drs. G. Bolier (vrouwenorganisaties)
ir. J.F. Cramwinckel (werkgeversorganisaties)
drs. H.J. Gastkemper (gemeenten)
ir. S. van Dijk (landbouwschap)
ir. F. Folkertsma (Unie van Waterschappen)
ir. E. J. Matser (milieuorganisaties)
drs. G. Oskam (overlegorgaan Nutsvoorzieningen)
dr. S. Parma (deskundige)
ir. H.J. Peters (werkgeversorganisaties)
mw. drs. C.M. Ree (milieuorganisaties)
mr. F.M.J. Steijvers (provincies)
drs. D. IJtsma (milieuorganisaties)

Ministeriële vertegenwoordigers

mr. A.G. van Malenstein (VROM)
A.H.G.C. van der Beesen (V&W)
mw. mr. E.J. de Bruin (EZ)

Secretaris

ir. J.J.H. Egberts

Eerder verschenen CRMH publicaties:

1990/1	Advies over saneringsprogramma waterbodembodem rijkswateren 1990 - 2000	ISBN 90 346 2167 7	f 7,50
1990/2	Advies over het Ontwerp-Besluit kunstmatige infiltratie drinkwatervoorziening/Voorstel tot wijziging van de Grondwaterwet	ISBN 90 346 2190 1	f 7,50
1990/3	Advies over het Tien jaren-scenario bodemsanering	ISBN 90 346 2253 3	f 7,50
1990/4	Advies over Milieucriteria voor de beoordeling van bestrijdingsmiddelen	ISBN 90 346 2246 0	f 7,50
1990/5	Advies over het Concept-wetsvoorstel tot implementatie UNEP-verdrag grensoverschrijdende overbrenging gevaarlijke afvalstoffen	ISBN 90 346 2253 3	f 7,50
1990/6	Advies over Derde Nota Waterhuishouding	ISBN 90 346 2254 1	f 12,50
1990/7	Advies over Beleidsstandpunt inzake toekomstig rioleringsbeheer	ISBN 90 346 2305 X	f 5,00
1990/8	Advies inzake de nota Omgaan met risico's van straling	ISBN 90 346 2307 6	f 5,00
1990/9	Advies inzake het voorlopig regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud	ISBN 90 346 2350 5	f 6,50
1990/10	Advies over het NMP-plus	ISBN 90 346 2368 8	f 7,00
1990/11	Advies over het Ontwerp-Besluit luchtkwaliteit benzeen	ISBN 90 346 2370 0	f 9,00
1990/12	Advies over het Stoffenbeleid	ISBN 90 346 2369 6	f 8,00
1990/13	Effecten van het Europese integratieproces op de Nederlandse milieuwetgeving en het Nederlands milieubeleid (achtergrondstudie)	ISBN 90 346 2409 9	f 25,00
1990/14	Advies over het Ontwerp-Stortbesluit bodembescherming	ISBN 90 346 2410 9	f 6,00
1990/15	Advies over het mestbeleid tweede fase, naar aanleiding van het Ontwerp-Besluit houdende wijziging van het Besluit gebruik dierlijke meststoffen	ISBN 90 346 2431 5	f 8,50
1990/16	Advies over de nota 'Naar een glasheldere toekomst'	ISBN 90 346 2447 1	f 7,50
1990/17	Advies over 'Europa 1992 en de gevolgen voor het Nederlandse milieubeleid'	ISBN 90 346 2448 X	f 8,00
1990/18	Verslag studiedag 'Gebiedsgericht beleid'	ISBN 90 346 2487 0	f 19,50
1991/1	Advies over capita selecta van het wetsvoorstel vergunningen en algemene regels c.a. van de Wabm (VAR)	ISBN 90 346 2456 0	f 6,50
1991/2	Advies over de notitie 'Tijdelijke maatregelen bij smog'	ISBN 90 346 2491 9	f 8,50
1991/3	Advies over heroriëntatie van het stoffenbeleid	ISBN 90 346 2520 6	f 8,00
1991/4	Actieplan gebiedsgericht milieubeleid	ISBN 90 346 2521 4	f 7,00
1991/5	Advies 'Milieubeleid: regulering en financiering'	ISBN 90 346 2532 X	f 8,50
1991/6	Advies over de multifunctionaliteit van de bodem	ISBN 90 346 2542 7	f 11,00
1991/7	Advies over het Ontwerp-Besluit grenswaarden totaal-stikstof vanuit rioolwaterzuiveringsinrichtingen	ISBN 90 346 2555 9	f 7,00
1991/8	Advies over het rapport van de Commissie Stikstof	ISBN 90 346 2574 5	f 7,00
1991/9	Advies over de notitie 'Milieukwaliteitsdoelstellingen bodem en water'	ISBN 90 346 2601 6	f 7,00
1991/10	Advies over de wijziging van het Mijnreglement 1964 (opslag in mijnen)	ISBN 90 346 2611 3	f 6,50
1991/11	Advies naar aanleiding van het verslag over de werking van de regeling milieu-effect rapportage	ISBN 90 346 2676 8	f 7,50
1991/12	Advies over de notitie Bekostiging milieubeleid	ISBN 90 346 2677 6	f 5,50
1991/13	Advies over het Meerjarenplan Gewasbescherming (Regeringsbeslissing)	ISBN 90 346 2678 4	f 7,50

De CRMH publicaties zijn schriftelijk te bestellen bij de NV SDU/DOP,
Postbus 11594, 2321 BM Leiden, met vermelding van het ISBN en een duidelijk afleveringsadres.

Bezoekadres:

Prinses Margrietplantsoen 20
2595 AM 's-Gravenhage

Correspondentie-adres:

Postbus 90740
2509 LS 's-Gravenhage

ISBN 90 346 2736 5
VROM 91556/h/12-91
5726/106